

Gershon Shaked

IFJÚKORI ÖNARCKÉP JERUZSÁLEMBŐL

David Grossman regénye*

Vajon nem csak egy pár szem és
fül vagytok? Láttok, hallotok,
emlékeztek, de tudni mikor fogtok?

[HENRY ROTH: NEVEZD ALVÁSNAK]

Az elmúlt években a héber irodalom olyan bonyolultan kifinomult lett, hogy az ember kezdi azt kívánni, bárcsak születne egy könyv, amely kevésbé kifinomult, viszont annál bölcsőbb. És most nem az előző generáció irodalmi nagyságaira gondolok (Yaakov Shabtaira, A. B. Yehoshuára, Yehoshua Kenazra, Ámosz Ozra, Amalia Kahana-Carmonra, Aharon Appelfeldre, Yitzhak Orpazra és a többiekre), akik bölcsességüket adták a héber irodalomnak, hanem a most érlelődő ifjú titánokra. Grossman az utóbbi csoportba tartozik, és bizonyos, hogy az egyik legtehetségesebb azok közül, akik a '80-as évek irodalmi porondján feltűntek. Bár korábbi művei kimagaslóak, neki se mindig sikerült egyensúlyban tartani a bölcsességet és a kifinomultságot, nem sikerült még legfontosabb munkájában, a *Lásd: Szerelem-ben* (See Under: Love) sem.

A *belső grammatika könyve* (The Book of Internal Grammar) sokkal visszafogottabb és szerényebb mű, mint a *Lásd: Szerelem*. Grossman ezúttal meg se kísérli, hogy belevágjon a generációját foglalkoztató nagy kérdésekbe, mint amilyen a zsidó-arab együttélés vagy a holocaust és túlélőinek rejtélye, vagyis azokba a problémákba, amelyekkel a zsidók és az izraeliek az újságokban foglalkoznak. A könyv mélyre ereszkedik térben és időben, ám anélkül, hogy ábrázolni akarná őket. Nem akar elénk tárni vagy bemutatni semmilyen centrális problémát, tudatosan ragaszkodik a peremterületekhez. Lehet, hogy ezek a peremterületek centrálisak, de olyan módon, amely nem hasonlít semmire, amihez korábban hozzászoktunk. Grossman a legköltőibb város, Jeruzsálem egy nagyon prózai részét választotta színhelyül. Vajon e sokarcú városban melyik héber író ne találta volna meg a saját festői szépségű csücskét? Van-e még olyan szimbólum, amelyet ne használtak volna el, hogy szimbolizálják a szimbolikust, allegorizálják az allegorikust? Bármit tettek Jeruzsálem vállaira, a város dicséretre méltó türelemmel viselte. Grossman azonban, ellentétben elődeivel és kollégáival, egy szürke, kültelki lakótelepet választott színhelyül a Beit Hakerem környékén, de a szimbólumokat nélkülöző leírások olyan sugárutakat fednek fel, amelyeknek több a jelentésük, mint bármely pontos helyszínen lévő metaforikus üzenet.

* In: *Modern Hebrew Literature*

A legközönségesebb családi élet is összetett. A nyárspolgári és banális esetleg a lelki élet bonyolult mélységeit takarja. Kleinfeldék, a főhős Aharon családjának tagjai egyszerre tipikusak és atipikusak. A főhős egy további ellentmondásra is rámutat, hogy tudniillik mást mondanak erről a korszakról és a generációjáról, és más van Aharon fejében: „a tranzisztoros generáció, a 'je-je-je' generáció. Mi köze mindennek ahhoz, ami az ő fejében van, ahhoz, hogy ők talán már sehol másutt nem tudnának élni, gyökeret eresztetni”.

A regény történeti ideje az 1967-es hatnapos háború előtti korszak, a várakozás és a gazdasági válság napjai. A háttér Aharon apjának (egy orosz munkatáborból menekült) és az anyjának (aki elárult menekültként maga nevelte fel a lánytestvéreit) élettörténete. A történelem rányomta bélyegét az életükre, de nem úgy, mint a *Lásd: Szerelem szereplőire*, mert Grossman ezúttal jobban érdekelte, hogy a személyes lélektani múlt hogyan befolyásolja a jelent, mint az, hogy történeti összegzést adjon egy kollektív problémáról. A regény kapcsolatrendszere nem egy történelmi állapotot illusztrál, inkább a történelmi állapot van beleszöve a kapcsolatokba. Aharon, a 14 éves kisfiú rájön, hogy a közelgő történelmi esemény másodlagos jelentőségű, és közvetlenül nem érinti az igazi és nyomasztó problémát, azt hogy neki Beit Hakeremben kell felnőnie. (Margaret Mead regénycímét: *Nagykorúvá válás Szamoán* kölcsönözve jobb szeretném azt mondani, hogy „nagykorúvá válás Beit Hakeremben”, mert Grossman sokkal jobban érdekli a humánantropológia és az egyén helyzete egy speciális antropológiai kontextusban, mint a szociológia.)

A *belső grammatika könyve* nem a semmiből lett, a közeli és a távoli múlt regényei rajta hagyták nyomukat. Amosz Oz is, David Shakar is a maguk módján próbálták egy gyerek szemével felfedni Jeruzsálem arcait. A. B. Jehosúa egész életművét átítatja a realiztikus helyzetek és a groteszk és fantasztikus kifejezések elegyítésével. Mi több, van valami hátborzongató kapcsolat Grossman regénye és Henry Roth csodálatos könyve, a *Nevezd alvásnak* (Call it Sleep) között, amely 1934-ben Amerikában jelent meg, és az 1960-as években váratlanul újjászületett. Folytathatnánk a sort azzal, hogy a *Nevezd alvásnak* című regényre hatással volt James Joyce két műve is, *Az ifjúkori önarckép* és az *Ulysses*. A regény egy New York-i bérlakásban lakó kelet-európai bevándorló család életét írja le; tele van ödipális komplikációkkal a fiú, David, és az apja között, aki rendszeresen veri, és azt hiszi, hogy David nem is az ő fia; látjuk még David és az anya, valamint a szomszédság viszonyát. Roth bámulatos ügyességgel tárja elénk a bevándorlók kalandjait, s egy fiú sorsát, akinek a családjá ellen kell „vallania”, aki az apja vádlójává s a szülei bírójává válik. Grossman is kiaknázza könyvében a bevándorlók fiának életét, aki küzd a szülők történetének súlyos terhével, küzd az apjával folytatott ödipális kapcsolattal, és küzd saját helyének megtalálásá-

val a környéken és a nagyvilágban. Nem tudom, hogy Roth befolyásolta-e Grossmant, mindenesetre a két mű között szoros rokonság van, és mindkettő erős hasonlóságot mutat a közös forrás, Joyce műveivel.

Az erős helyi íz főképp onnan ered, hogy Grossman ügyesen vegyíti az emigráns szókincset – azt a jiddis-héber keveréknyelvet, amely tovább él az utódok beszédében (s ez megint csak Roth regényét idézi) – az új izraeli dialektussal, amely a fiatalok nyelvhasználatában teremtődik meg. A hozzávalókat egy különös nyelvi egységbe kotyvasztja a szerző, s ennek az egységnek része a narrátor egyéni szóhasználat is. A nyelv belsőleg hitelesíti a környék életét: vagyis a színhelyet, a '60-as évek Izraeljét. A fiú/művész sajátos nyelvhasználat is ott érhető tetten, amikor megpróbál folyamatos igeidőket alkotni a héberben. Az angol igevégződéseket átviszi a héberbe, és az egészen személyes létállapot kifejezésére azt mondja, hogy *ne'elam*-ing (eltűnő), *holem*-ing (álmodó), *tahor*-ing (megtisztuló), mert csak ezek segítségével tud érintkezni a külső világgal. Jellemző, hogy ennek az érzékeny lakótelepi fiúnak az eredeti nyelve valami olyan formába abszorbeálódik, amelybe valóságos dialógus, összetett beszédfordulatok és tudatáram keveredik, amikor az elbeszélő részben közvetít, részben azonosul hősével. A regény vége felé a tudatáram lesz a főszerep (akárcsak a *Nevezd alvásnak* lapjain), jelezve hogy Aharon fokozatosan befelé fordul és elszigetelődik a világtól.

A nyelv alapján úgy tűnik, hogy a regény – amely látszólag távolságot tart a konkrét időbeli eseményektől, és nem tűri, hogy az olvasó szimbolikusan értelmezze a színhelyet – kíméletlenül része annak a társadalmi csoportnak, amelyet lefest, vagyis a második világháború utáni bevándorlók és gyermekeik generációjának. Igaz, hogy Aharon rendkívüli művészpalánta, de kivételessége csakis a visszafogott háttérben érthető, abban a környezetben, amelyből kiemelkedik. Nem kevésbé fontos itt az az emberi táj, amelyből a figurák, a szokásaik és a telep törvényei megteremtődtek. Mindezt jelbeszédnek nevezném, amely megvilágítja mindazoknak az antropológiáját, akik a telepen laknak. A regény egy alsó-középosztálybelinek nevezhető lengyel-zsidó menekült család – Mose, Hinda, Johi és Aharon – mindennapjait tárja elénk. A szülők közhivatalnokok, a lány érettségire készül, a fiú pedig egy gimnázium kiváló tanulója. A család fő szertartása az evés. A szereplők az ebédőasztalnál találkoznak össze, s az étel fő fegyverré válik az anya és egy második nő (aki talán a papa szeretője, talán nem) kezében, hogy megvívjának a férfiak kegyeért. Az ebédjelenetnek vannak visszatérő szokásai: a mama megalazza Aharont, aki szerinte nem fejlődik. Kényszeríti, hogy egyen, és ne bosszantsa a családját a tökmagságával. Ugyancsak családi rítus a kártyázás, és a mamuttakarítás minden csütörtökön, amely része a sábeszre való készülődésnek, és amelyben a nagymamától a kisunokáig mindenkinek részt kell vennie.

A regény középpontjában a fiú bármicvó szertartása áll. Mindazt, ami előtte vagy utána következik, a nagy esemény szemszögéből látjuk. Az egész elbeszélés Aharon felkészülésének története, amelyben életének különböző stációi egyben a tűz- és vízpróbákat is jelentik a felnőtté válás útján. Az életstációk egyszerre valóságosak és szimbolikusak, és jól jellemzik a családon belüli és a környékbéli incidenseket. A szomszédságnál feszültség érezhető az ártatlanság és halál, valamint a bimbózó és az érett nemiség között. A kisfiú szemtanúja egyfelől a betegségnek és a halálnak, másfelől a fiatal és egyre terebélyesedő szexualitás változó szintjeinek.

Aharon (és a szerző) számára a szexualitásnak az egész re-

gényben kettős jelentése van: vad és csúf dolognak látják, amely mintha magában hordaná az önpusztítás csíráját, kegyetlen erőket képes életre hívni. De amikor a szex a szeme előtt zajlik, az apja és az anyja között vagy a szüzességüket elvesztő szomszéd fiúk között, akkor csömör lesz úrrá Aharonon. A regény alapján úgy tűnhet, hogy aki genetikai vagy pszichológiai okok miatt nem tudja kibontakoztatni a szexuális vágyait (Aharon példának okáért), az közelebb kerül a halálhoz, mint az élethez; amit Aharon megnyer a szerelemről szőtt romantikus ábrándjain, azt elveszíti a normális szexuális kalandok területén. Ám a főhős, aki nem fejlődik, úgy látszik, rokonszenvesebb lesz azok szemében, akik emberi gyarlóságuk jeleként elveszítik ártatlanságukat, és nemileg érettek lesznek. Bizonyos értelemben *A belső grammatika könyve* annak tapsol, aki nem hajlandó felnőni, és kritizálja a felnőttiséget.

Aharon a szemünk előtt fejlődik; először meg kell küzdenie a külvilágból érkező bizonyítékokkal – a nemiséggel, a kegyetlenséggel, a közönségességgel, a pusztulással és a halállal –, utóbb befelé fordul, mielőtt szerelmes lesz a szerelembe. Amikor az orrára csukódik a szerelem kapuja, Aharon visszahúzódik, és eltűnik a külső világból. A valóság áttűnik a groteszkbe és a fantasztikumba, innen pedig egy belső tudatáramba, amely internalizálja a tapasztalást, és kifejezi Aharon fokozatos lemondását a külső világról. A külvilágban felködlő történelem nem törli meg ezt a visszahúzódást, érintetlenül hagyják azok a fejlemények, amelyek végül a hatnapos háborúhoz vezetnek.

Ettől kezdve a regény egy lakótelepi család életének mélyen realista összegzéséből átalakul introvertált narrációvá; egy érzékeny gyerek lelkét vetíti elénk, amelyben rés támadt az érzékenysége, az értelme, a képzelőereje, másfelől a fizikai fejlődése között. Ez talán a legtisztább kifejezése annak, hogy a regény egy művész önarcképe kamaszkorából, akinek a teste képtelen felnőni a lelkében végbement változásokhoz.

12-től 14 éves koráig, 1965-től 1967-ig követjük Aharon Kleinfeldet. Aharon a világirodalom többi introvertált fiúalakjára emlékeztet (Hannóra a *Buddenbrook-ház*-ból vagy Thomas Mann Tonio Krögerjére, Herman Hesse *Demian*-jában Emil Sinclairre, Stevenre az *Ifjúkori önarckép*-ben, Marcel Proust fiataljaira, és természetesen Davidre Henry Roth *Nevezd alvásnak* című regényében). Vannak rokon figurák a héber irodalomban is, mindenekelőtt Amosz Oz *A gonosz tanács hegye* (*The Hill of Evil Counsel*) című művében és David Shahar *Az összetört hordók palotája* (*The Palace of Shattered Vessels*) című regényorozatában. Hasonlóan a legtöbb ilyen íráshoz, itt is a költői fiatalság, egy gazdag belső élet birtokosa szembesül a polgári társadalommal, amely szlogeneken keresztül kommunikál, és csak sztereotipikus életet tud kínálni. Aharon annyiban rendkívüli, hogy nem akar szociális értelemben azonosulni a környezetével, és nem hajlandó úgy fölnőni, ahogy a körülötte lévőek.

A fiú a lelke mélyén rájön, hogy a fizikai növekedés késlekedésének van egy negatív jelentése, de a veszteséggért cserébe kap is valamit: a többiek, a világ többsége külsődleges grammatika alapján él, Aharon életét viszont mintha egy belső grammatika határozná meg, amely független a külső körülményektől. Aharon belül viseli a művész glóriáját, a fejlődése és növekedése csak rá jellemző, és különbözik a tömegektől. Mindezek ellenére (akárcsak Tonio Kröger) a főhős azért sóvárog, hogy olyan legyen, mint a többiek, és annak ellenére, hogy büszke rendkívüli státusára, irigyli őket.

Aharon egyfajta Hüvelyk Matyi, és a típus, aki nem nő. Közben szorgalmasan kutat a növekedés jelei után, azt kíván-

ja, bárcsak ártatlan, ép és tiszta maradhatna (az utóbbi kifejezés igen gyakran szerepel a szövegben). A fiatal, ártatlan fiú ki van téve az élet nyers, közvetlen szexualitásának, és tudatalatti kioltásokra van szüksége, hogy védekezzen ellene: „Ha az ember elfogadja a beteljesülés e misztikus uralmát, a vér szavát, máris rátévedt az útra, amely szolgasághoz, sivársághoz és szürkeséghez vezet, s amelyen lépésről lépésre, rövidítések és kitérők nélkül eljut végcéljához, amely nem más, mint a halál.”

Ez az érem egyik oldala, amely azt mutatja, mennyire megrettentí Aharónt a pubertáskor, a nemiség, a világ. Az érem másik oldala persze azt mutatja, hogy Aharón vonzódik is ehhez a világhoz. Szemtanúja a szülők szexuális játékának. Aharónból hirtelen Kukkoló Matyi lesz, aki élvezi és aki vonzónak találja mindazt, amit tapasztal. A nemi élet Kukkoló Matyijaként még föl is derít egypár szerelmeskedő macskát, hogy szemtanúja legyen a tiltott kalandnak. Megbámulja a smároló párokat, s a függetlenség napjának éjszakai karneválján minden oldalról szex veszi körül.

A valósággal konfliktusba keveredve Aharón romantikus szerelemben menekül. Jáéli, véletlen választottját a fantázia és álom képeivel ruházza föl, saját létkörébe vonja és annyira Gideóhoz, a legjobb barátjához kapcsolja, hogy lehetetlen megmondani, hogy Aharón a lányba szerelmes, a fiúba, mindkettőjükbe vagy magába a szerelemben. Mindenesetre inkább lenne szerelmes a szerelemben, mint a szerelem tárgyiba. „A szerelem meghódítja a halált” – gondolja magában, és amikor ellopja imádottja egyik ruhadarabját, egyetlen zokni-ban egy egész világot fedez föl.

Ezek szerint David Grossman számos egzisztenciális kérdést vet föl. Először is, hogy az ember a testével együtt szüle-

zik, és képtelen megfutamodni a test által kirótt parancsok előtt. A lélek próbálkozása, hogy kezelje a test formáját – a méreteit és a nagyságát – hiábavaló tragikomédia. Másodszor: a család és a törzs éppúgy fölülről kirótt, megváltoztathatatlan ítéletet alkot, mint a test. Aharón az áldozata vagy terméke a család és a törzs elnyomhatóan dinamikájának.

A harmadik az örök harc az élni akarás és a halálvágy között, amely harc a serdülőkorban kezdődik és lesz érzékelhető. Hamlet híres monológja, a „Lenni vagy nem lenni” az egyik nagyszerű kifejezése az élni akarás és a halálvágy közti ingadozásnak. Mivel Hamlet serdülőkorban lévő fiatalember – ráadásul tipikus kamasz, aki ödipális problémákkal néz szembe, képtelen kezelni első szerelmét (talán épp ezen keresztül lehet megmagyarázni a kapcsolatrendszer Hamlet, Claudius, Gertrud, Ophelia és Horatio között) –, bénultság lesz úrrá rajta, és nem tudja, hogy meg akar halni vagy megpróbáljon fegyvert ragadni „tenger fájdalom” ellen. Másrészt, de az érzékenység örvénye ebben a regényben is létezik Aharón, Mose, Hinda, Johi, Jáéli és Gideón között. Ők nem hősök, csupán egy jeruzsálemi lakótelep egyszerű lakói, ám az összetett családi dráma – talán az emberiség első és egyetlen drámája – s e dráma érzelmi viharai itt is dúlnak.

A *belső grammatika könyve*, amely tele van újítással és felfedezéssel, kreatív módon festi meg egy jeruzsálemi művész fiatalember ifjúkori portréját; ebben a környezetben egy teljes történelem íródott, azzal együtt, hogy eközben odakint a hatnapos háború történelmi ágyúí dörögtek.

Irigylem mindazokat, akik csak ezután fogják elolvasni ezt a könyvet.

BENEDEK MIHÁLY FORDÍTÁSA

FIZESSEN ELŐ FOLYÓIRATUNKRA! ÍGY OLCSÓBB!

A szelvényt kérjük kivágni és az alábbi címre postázni, megrendelőinknek csekket küldünk

<p>Megrendelem a MÚLT ÉS JÖVŐ című folyóiratot</p> <p>egy évre (4 szám) – 500,- Ft</p> <p>fél évre (2 szám) – 250,- Ft</p> <p>illetve a folyóirat eddig megjelent példányait:</p> <p>Antológia 1988 1989 (1, 2) 1990 (1, 2, 3, 4) 1991 (1, 2, 3, 4) (számonként 80,- Ft)</p> <p>(kérjük húzza alá a megfelelő szöveget)</p> <p>Név:</p> <p>Cím:</p> <p>A díjak tartalmazzák a postaköltséget is.</p>	 <p>MÚLT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE</p> <p>Pf. 701/355 BUDAPEST</p> <p>1399</p>
--	---